

Собиров Отабек Қадирович

Андижон давлат университети ўқитувчиси

E-Mail: otabeksobirov774@gmail.com +998912889077

Шокиров Шерали Иброхимович

Андижон давлат университети ўқитувчиси

E-Mail: sheralis790@gmail.com +998945594949

Аннотация- Термин ва терминология тушунчаларининг маъноси ҳақида олимлар турли фикрларни билдирадilar. Олимлар фикрларини таҳлил қилган ҳолда “термин”га биз қуйидагича таъриф бердик: семантик жиҳатдан махсус соҳа билан чегараланган ва шу соҳага оид тушунчани ифодаловчи сўз ва иборалардан ташкил топган лексик бирлик бу термин. Терминология соҳасида мавжуд муаммоларнинг асосий сабабларидан бири янги терминларнинг яратилишида оддий таржима ёки нусхалаш жараёнини кўриш мумкин.

Калит сўзлар- термин, терминология, қурилиш тўғрисидаги лугатлар тўсин, хари, экма-тоқи, угулмуқ-устига тўсин қўйиш учун тикка турғизилган ёғоч, эл – эшик, сээрәк қапуғ –панжарали эшик, сурма эшик, сируқ - чодирнинг устуни, ајағу – чодирнинг асоси, қовурғаси, оғурмак – тахтировон она тилида сўзлашувчилар, меъморчилик ва қурилиш фаолияти тушунчаларини чақирадиган умумий адабий лугат ва махсус атамалар;

Аннотация. Ученые высказывают разные мнения о значении терминов и терминологических понятий. Анализируя мнения ученых, мы определили «термин» следующим образом: лексическая единица, состоящая из слов и словосочетаний, семантически ограниченных определенной областью и репрезентирующих понятие этой области. Одну из основных причин существующих проблем в области терминологии можно увидеть в процессе простого перевода или копирования при создании новых терминов.

Ключевые слова - термины, терминология, хари, элма-тоқи, угулмуқ-дерево, стоящее вертикально для установки на него бруса, эл - дверь, сезрак капуг' - дверь с решеткой, раздвижная дверь, сирук - столб палатки, аджаггу — основание палатки, ребро, ögürmäk — общелитературная лексика и специальные термины, вызывающие представления носителей языка об архитектуре и строительной деятельности;

Annotation- Scholars express different opinions about the meaning of term and terminology concepts. Analyzing the opinions of scientists, we defined "term" as follows: a lexical unit consisting of words and phrases that are semantically limited to a special field and represent the concept of this field. One of the main reasons for the existing problems in the field of terminology can be seen in the process of simple translation or copying in the creation of new terms.

Key words - terms, terminology, khari, ekma-toqi, ugulumuk-wood standing upright for putting a beam on top of it, el - door, sezrak kapug' - door with bars, sliding door, siruq - pole of the tent, ajaggu - the base of the tent, rib, ögürmäk – general literary vocabulary and special terms that invoke the concepts of native speakers, architecture and construction activities;

Маълумки, бугунги кунда курилиш саноат соҳаси ҳозирда жуда таракқий этган, техникалашган соҳалардан бирига айланди. Унинг тарихи эса узоқ ўтмишга бориб тақалади. «Ўзбек Совет энциклопедияси»да бу ҳақда шундай ёзилади: «Ибтидоий жамиятда овчилик, балиқчилик қилиш, ўсимлик илдишларини кавлаб олиш каби жараёнларда тош асбоблар қатори дурадгорликнинг ибтидоий буюмлари ҳам қўлланилган. Тош даврига оид топилмалар орасида тош қуроқларнинг ёғоч соплари, ёғоч қуроқлар (таёқ, ёй, найза) ва ҳ.к. учрайди. Темир ва бронза даври ёдгорликлари дурадгорлик касбининг анча мураккаблашганини, курилиш буюмларининг хили кўпайганлигини кўрсатади. Кишиларнинг ғорлардан чиқиб уйлар (чайла, чордоқ, ертўла, пахса уй ва б.) кура бошлаши, чорвачилик ва дехқончилик урф бўлиши (мол кўралар куриш, омоч, ғалтакарава, ариқ қазийдиган буюмлар ва сув чиқариш воситалари (чиғир, тарнов) яшаш, меҳнат қуроқлари (белқурак,

болта, кетмон, ўроқ, пичоқ) учун соплар ишлаш), ёғочсозликнинг турли тармоқларига оид дастлабки намуналар вужудга келишига сабаб бўлди. Сув бўйида яшайдиган кишилар орасида балиқ овлаш ва алоқа воситалари (ов асбоблари, соллар, қайиқлар) пайдо бўлди¹.

Мамлакатимизда илм-фанга асосланган, юксак конструкцияда механизациялашган, техникалашган қурилиш саноатининг ривожланиши билан ўз-ўзидан унинг илмий терминологияси ҳам вужудга келди. Шундай экан, лексиканинг бу луғавий қатламини лисоний нуқтаи назардан тадқиқ этиш ўзига хос аҳамият касб этади. Ўзбек тилшунослигидаги баъзи ишларда қурилиш терминларининг айримлари хусусида сўз юритилган. Қурилиш атамаларининг ёғочга ишлов берувчи саноат маъносида қўлланаётганлигини юқорида келтирилганлардан ташқари яна айрим манбалардан олинган қуйидаги мисоллар ҳам тўла тасдиқлайди: Замонавий қурилиш саноати корхонасида ишлаб чиқариш процесси: материални бевосита ишлашдан... ва шунга алоқадор процесслардан... иборат (ДМК, 6); 2-бўлим «химия саноати» деб номланиб, унга... ёғочсозлик саноатларининг..., қурилиш материаллари каби маҳсулотларни ишлаб чиқариш жараёнларини ўрганиш вақтида учрайдиган термин ҳамда тушунчалар киритилган . Туркий тилларнинг қадимдан улкан луғавий хазинага эга бўлганлигини тасдиқловчи муҳим манбалардан бири Маҳмуд Кошғарийнинг "Девону луғотит турк"² асари эканлиги Европа ҳамда рус тилшунослигида алоҳида таъкидлаб ўтилган. Шунингдек, М.Кошғарийнинг бу асарида қурилиш атамаларига оид қуйидаги лексемалар ҳам қайд этилган: оқ (ўқ) - тўсин, хари (I, 73), экма-тоқи (васса) (I, 150); ујуғлуғ эв-тоқили (вассали) уй (III, 58), уғулмуқ-устига тўсин (болор) қўйиш учун тикка турғизилган ёғоч (I, 165), эл – эшик (III, 132), сээрәк қапуғ –панжарали эшик, сурма эшик (I, 442), сирук - чодирнинг устуни (I, 362), ајағу – чодирнинг асоси, қовурғаси (III, 430), оғурмак – тахтировон (I, 464) ва б. Терминологик системаларидаги каби "тематик гуруҳ" нуқтаи назаридан ёндашилди. Чунки айна шу йўналишда олиб бориладиган тадқиқотлар,

жумладан, ушбу иш ҳам лексикани система сифатида ўрганишга ўз хиссасини қўшади, систем лексикологиянинг янада такомиллашуви, янги лисоний далиллар билан тўлдириб борилиши учун хизмат қилади, деб ўйлаймиз. Фан-техника, ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларда рўй берган ва рўй бераётган ихтиролар, янгиликларнинг тобора ошиб бориши, меҳнат тақсимотининг сезиларли даражада ривожланиши юқоридаги гиперонимларнинг юзага келишида асосий омиллардан саналади.

Қурилиш терминологиясида касб-кор эгаларининг номлари асосан –чи аффикси воситасида ҳосил қилинади. Соҳада камроқ миқдорда бўлса-да –соз воситасида ясалган касб-кор эгалари номлари ҳам мавжуд. Бу каби –чи ва –соз аффикслари билан ясалган лексемалар ўзига хос вариантдорликни ташкил қилади. Ушбу ҳолат *элакчи//элаксоз, сандиқчи//сандиқсоз, эгарчи//эгарсоз, ромчи//ромсоз* каби вариантдор лексемаларнинг бирини соҳада қўлланадиган термин сифатида танлаш масаласини ҳал қилишни тақазо қилади.

Замонавий илм-фан тез кириб келаётганлиги сабабли ижтимоий ва ахборот макони оламида илмий маълумотлар асосий рол ўйнай бошлайди. Оммавий ахборот воситалари кўплаб нутқларни амалга ошириш соҳаси эканлигини ҳисобга олсак ва қурилиш нутқининг пайдо бўлишининг потенциал тенденцияси ҳақида гапиришимиз мумкин. Бу ҳам инсон билимларининг маълум бир соҳаси вакили бўлиб хизмат қилади. Термин ва терминология тушунчаларининг маъноси ҳақида олимлар турли фикрларни билдирадилар. Олимлар фикрларини таҳлил қилган ҳолда “термин”га биз қуйидагича таъриф бердик: семантик жиҳатдан махсус соҳа билан чегараланган ва шу соҳага оид тушунчани ифодаловчи сўз ва иборалардан ташкил топган лексик бирлик бу термин. Терминология соҳасида мавжуд муаммоларнинг асосий сабабларидан бири янги терминларнинг яратилишида оддий таржима ёки нусхалаш жараёнини кўриш мумкин. Дарҳақиқат, янги терминни яратиш ҳар жиҳатдан мукамал жараёндир. Ҳар қандай илмий-техник термин оддий сўз ёки иборанинг терминологик инъикосидир, у аниқ фарқ ва маълум таркибга эга бўлиши ва бу таркиб матндан қатъий назар, фақат

шу термин билан боғлиқ бўлиши керак. Шундай экан терминология муаммолари доимий чуқур изланишларда тадқиқ этилиб фан ва техника тараққиётига мувофиқ равишда такомиллашиши даркор. Қурилиш атамалари матнларда (қурилиш бўйича илмий ишлар, саёхатлар учун қўлланмалар, саёхат учун эсдаликлар, бадиий матнлар ва бошқалар) муайян ижтимоий тарихий шароитлар мавжуд бўлшида катта роль ўйнайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 19 майдаги “Хорижий тилларни ўрганишни оммалаштиришни самарали ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарор.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 19 майдаги ПҚ-5117-сон «Ўзбекистон Республикасида хорижий тилларни ўрганишни оммалаштириш фаолиятини сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори
3. Махмараймова Ш. Lingvokulturologiya [matn] o'quv qo'llanmasi. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2017. – 164 b.
4. Махмараймова Ш. Hozirgi o'zbek tili leksikologiyasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Firdavs-Shoh nashriyoti, 2021. – 380 b.
5. Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. I qism. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2010. – 252 b.
6. Rahmatullaeva D. Libos tarixi. – Toshkent: Fan, 2015. – 380 b.
7. Safarov Sh. Semantika. – Toshkent: O'zbekistan milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. – 341 b.
8. Saidova M., Qo'ziyev U. Lingvokulturologiya. Uslubiy qo'llanma. – Namangan: Kamalak, 2017. – 127 b.
9. Sodiqova N. O'zbek milliy kiyimlari. XIX-XX asrlar. National Uzbek Clothes. XIX-XX centuries. Национальная одежда узбеков. XIX-XX вв. – Toshkent: Sharq, 2003. – 159 b.
10. Tursunov S.N., Pardaev T.R., Maxmadiyorova N.S. Surxondaryo – etnografik makon. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – 232 b.